

TYB AKADEMİ

Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi

Türk - Rus İlişkileri

D. Mehmet DOĞAN

Sunuş: Tekerrürün tekrarı: Türkiye ve Rusya
Presentation: Again repeat itself: Turkey and Russia

Salih Yılmaz - Abdullah Yakşı

Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri
Turkish-Russian Relations from the Ottoman period to the present

Elnur Ağayev

Sovyetler Birliği Türkiye Büyükelçisi A. A. Rodionov'un Türkiye Anıları
The Memory of A. A. Rodionov who is the Ambassador of the Soviet Union in the Turkish Republic

Galina Aleksandrovna Kleynman

XVIII. Yüzyıl Sonu-XIX. Yüzyıl Başları Osmanlı-Rus İlişkileri Araştırmalarında Bir Kaynak Olarak Rus Arşiv Materyalleri
Russian Archive Materials as a Source for the Studies about Ottoman-Russian Relations in the late 18th century and the early 19th century

Onur Güneş Ayas

Türkiye ve Rusya'nın Batı Sorununa İki Farklı Yaklaşım: Kemal Tahir ve Dostoyevski'nin Görüşleri Arasında Bir Karşılaştırma
A Comparison between Kemal Tahir and Dostoyevsky with Special Reference to the Western Question in Turkey and Russia

Emin Şihaliyev - Beşir Mustafayev

Türkiye-Rusya İlişkilerinde Dağlık Karabağ Sorunu: Çözüm Yolunda Engeller ve Öngörüler
Nagorno-Karabakh Conflict in Turkey-Russia Relations: Obstacles to Resolution, Analysis Of Use Of Force, Forward-Looking Predictions

Yıldız Deveci Bozkus

Küresel ve Bölgesel Gelişmeler Işığında Dağlık Karabağ Sorunu
Nagorno-Karabakh Problem In The Light of Global and Regional Developments

Özgür Tüfekteci

Bölgesel İşbirliklerinin Türk-Rus İlişkilerine Etkisi: TRACECA ve Avrasya Ekonomik Birliği Örnekleri
The Impact of Regional Cooperations: TRACECA and Eurasian Economic Union Cases

Ali Asker

Rusya'da Yabancılar ve Yabancılaşan Vatandaşlar Zenofobi Kısacasında
Foreigners in Russia and Xenophobia among alienated Citizens

Elnur İsmayıl - Bayram Aliyev

Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü
The Role of Energy in Turkey-Russia Relations

17

Yıl 6 Sayı 17
Mayıs 2016

Bölgesel İşbirliklerinin Türk-Rus İlişkilerine Etkisi: Traceca ve Avrasya Ekonomik Birliği Örnekleri

The Impact of Regional Cooperations: TRACECA and
Eurasian Economic Union Cases

Özgür TÜFEKÇİ*

Öz

Avrasya coğrafyası, Soğuk Savaş sonrası dönemde önemli bir dönüşüm geçirmiş ve dağılan SSCB'nin Rus askeri ve ekonomik hedefleri doğrultusunda yeniden organize edilmesine ve aynı dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası sistemdeki rolünü yeniden uygulamasına tanıklık etmiştir. Bu süreçte iki ülkenin de uluslararası ilişkilere ve dünya ekonomisine entegrasyon sürecinde bölgeselleşmenin önemli bir değişken olarak ön plana çıktığını görmekteyiz. İki ülke de söz konusu dönemde bölgeselleşme adına gerek birbirleriyle gerekse bölge ülkeleriyle çok sayıda anlaşmalar imzalamış, işbirlikleri oluşturmuş, örgütlenmeler içine girmişlerdir. Bu anlamda, bu makale Avrasya coğrafyası'nı yakında ilgilendiren bölgeselleşme girişimleri olarak karşımıza çıkan TRACECA ve Avrasya Ekonomik Birliği'nin Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yüzyıllardır sahip oldukları ilişkilere ya da rekabete ne ölçüde etki ettiğini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: TRACECA, Avrasya Ekonomik Birliği, Bölgeselleşme, Türkiye, Rusya

Abstract

Eurasian geography has witnessed that the USSR has undergone a significant transformation to be reorganised in line with the Russian military and economic targets in the post-Cold War era and the Republic of Turkey has questioned its own

* Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

İngiltere merkezli uluslararası bir düşünce kuruluşu, CESRAN International'ın kurucu ve Genel Direktörü, e-posta: oz_tufekci@yahoo.com

role in international system in the same period. It is seen that regionalisation is a significant variable in the both countries' integration process into international relations and world economy. In this post-Cold War era, both countries have signed a number of agreements, formed alliances, built organisations with each other as well as neighbouring countries. In this sense, this article analyses to what extent TRACECA and the Eurasian Economic Union affect the relationships between the Republic of Turkey and the Russian Federation.

Keywords: TRACECA, Eurasian Economic Union, Regionalisation, Turkey, Russia

Giriş

Küresel siyasette var olan demografik, ekonomik ve jeopolitik sorunlara rağmen Rusya, SSCB dönemindeki gücüne kavuşmak ve o dönem kendisine bağımlı olan Orta Asya, Kafkasya ve Doğu Avrupa ülkeleri üzerindeki nüfuzunu tekrar ele geçirmek için elinden gelen tüm stratejik hamleleri yapmaktadır. Bu stratejik yönelim, günümüzde kendisini daha çok yumuşak güç uygulamaları şeklinde gösterse de Rusya, yer yer askerî güç kullanmaktan da imtina etmemektedir. Diğer tarafta, 2000'li yıllar ile birlikte iç ve dış politikasında önemli açılımlar gösteren, bölgesel bir güç olabilmenin ötesine geçmeye çalışan, uluslararası sorunlara müdahil olup çözüm önerisi getirme amacı taşıyan bir Türkiye bulunmaktadır.

SSCB'nin yıkılmasını takiben Orta Asya ile Kuzey ve Güney Kafkasya'da iki ülke arasında başlayan nüfuz rekabeti, her şeye rağmen iki ülkenin işbirliği geliştirmelerinin önüne geçmemiş; 2015 yılının son aylarında ortaya çıkan ve ilişkilerin yeniden tanımlandığı sürece kadar iki ülke rekabetin gölgesinde ama dostça bir ilişki yürütmüştür. Bahse konu rekabet ve dostluk, değişen bölgesel dinamiklerin ışığı altında çeşitli yapısal değişimler göstermiştir. Bu değişimlerden bazıları nadir de olsa sıcak çatışmalara dönüşme potansiyeli taşıırken bazıları da stratejik hamleler üzerinden nüfuz sınırlarının değişimi şeklinde kendini göstermiştir. Bu anlamda bu makale stratejik boyutlu bölgeselleşçilik hamleleri olarak TRACECA ve AEB'nin (Avrasya Ekonomik Birliği) Türkiye-Rusya ilişkilerine etkisini inceleyecektir.

TRACECA (Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru)

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Doğu bloğu ülkelerinin bazılarının eski düşmanlarına yani Batı bloğu ülkelere yönelik yakınlaşmalarının söz konusu olmasına sebebiyet vermiştir. Bu duruma verilebilecek örneklerden bir tanesi TRACECA, yani Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru'dur. Avrupa Birliği'nin desteğiyle Mayıs 1993 tarihinde Brüksel'de bir araya gelen se-

kiz ülke (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan) TRACECA Programı'nı başlatmışlardır.¹ Brüksel Deklarasyonu'nun imzalanmasıyla bu ülkeler, Avrupa'dan Karadeniz, Kafkasya ve Hazar Denizi üzerinden Orta Asya ülkelerine uzanan bir ulaşım koridoru oluşturmayı amaçlamışlardır. 1996-1998 yılları arasında Ukrayna, Mogolistan ve Moldova'ya programa katılmıştır. 2000 yılının Mart ayında Tiflis'te gerçekleştirilen ilk TRACECA toplantısında Bulgaristan, Romanya ve Türkiye, Avrupa Komisyonu'na TRACECA'ya katılmak için resmî başvuru yapmışlardır ve bu başvuruları kabul edilmiştir. Takip eden yıllarda TRACECA popülaritesini arttırmaya devam ettiği için 2009 Temmuz ayında İran İslam Cumhuriyeti'nin katılımı gerçekleşirken aynı yıl içinde Litvanya'ya gözlemci statüsü verilmiştir.

TRACECA oluşturulurken belirlenen eksikliklerin giderilmesi amacıyla ilk 15 milyon avro, bölge içindeki ticaret ve ulaşımı geliştirmek ve bölgenin Batı'ya doğru açılımını sağlamak için kullanılmıştır. TRACECA Programı, varolan demiryolları, karayolları ve limanların yenilenmesi ve ihtiyaç duyulan lokasyonlarda yenilerinin inşa edilmesi amacını taşıyan bir yatırım projesidir.

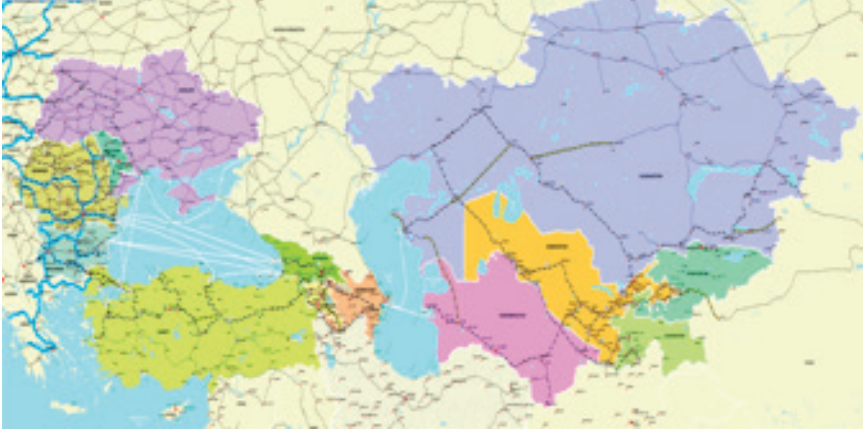
1900'lerin başından bu yana jeopolitik kuramları teorisyenlerinin vurgu yaptığı Avrasya coğrafyasının hâkimiyetinin ele geçirilmesi için birbirine bağlanması savı bakış açısından kıta üzerinde birçok ulaştırma koridoru oluşturulması çalışması mevcuttur. Bu anlamda TRACECA, bölgesel işbirliği projelerden bir tanesidir. Tam bu noktada stratejik üstünlük elde etme çabasının ürünü olan TRACECA, bölgede coğrafi üstünlüğü olan Rusya'nın etkisini azaltmak amacını taşımaktadır. Özellikle SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) sonrası dönemde kurulmuş olan BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) gibi örgütlenmelerin önemli aktörlerinin bu program kapsamına alınması, hedeflenen amacın gerçekleştirilmesi noktasında etkili olmuştur.

TRACECA Programı'nın faaliyetlerinin devam etmesi bağlamında Avrupa Birliği, şu ana kadar yaklaşık 800 milyon dolar yatırım yapmış; 2007 yılına kadar da TRACECA ülkelerinin Avrupa Birliği ile olan ticaret hacmi 290 milyar dolara ulaşırken kendi aralarındaki ticaret hacmi 40 milyar doları geçmiştir. Bu ticaretin önemli bir kısmını petrol oluştururken en aktif ticaretin de Gürcistan-Azerbaycan arasında gerçekleştiğini görmekteyiz.² Bu karşılıklı ticaretin artmasından memnun olan ülkeler kendi içinde

1 Daha fazla bilgi için bakınız: Fabrizio Tassinari, "A Synergy for Black Sea Regional Cooperation: Guidelines for an EU Initiative", *CEPS Policy Briefs*, No. 105, 2006; Chatham House, "The Black Sea Region: New Conditions, Enduring Interests", London, Chatham House 2009; Ruxandra Ivan, *New Regionalism Or No Regionalism?: Emerging Regionalism in the Black Sea Area*, Surrey, Ashgate Publishing Ltd., 2012.

2 Anar Valiyev, "Can Azerbaijan Revive the Silk Road?", *Ponars Eurasia Policy Memo*, No: 382, p. 2, http://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/Peppm382_Valiyev_Aug2015.pdf, (Erişim Tarihi: 09.03.2016).

TRACECA'yı tamamlayıcı programlar ve projeler oluşturmak hususunda da aktif hareket etmişlerdir. Örneğin; Trans-kafkasya Uluslararası Ulaşım Koridoru Komitesi'nin üyeleri, 2015'in Ocak ayında Bakü'de düzenledikleri toplantıda, Çin-Kazakistan-Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye rotası üzerinde konteyner ticaretinin arttırılması ve mevcut rotanın geliştirilmesi kararı almışlardır. Bu yönlü bir gelişmenin 2020'ye kadar konteyner ticaretinin 300-400.000'e çıkarılmasını sağlayacağını ve rota üzerindeki ülkelere milyarlarca dolar getirisinin olacağı ileri sürülmektedir.³

Harita 1. TRACECA Programındaki Demiryolları Güzergahı

Harita 2. TRACECA Programındaki Karayolları Güzergahı

3 A.g.m., s. 2.

TRACECA Koridoru'nun Çin'den Avrupa'ya uzanan güzergah düşünüldüğünde Türkiye'ye bölgeselleşme girişimlerinde önemli bir avantaj sağladığı ön plana çıkmaktadır. Bu sebepten dolayı, Türkiye mevcut bölgeselleşme girişimlerini arttırmak adına TRACECA bağlamında tamamlayıcı olacak birçok yeni girişime de destek vermektedir ki bunlardan bir tanesi de Bakü-Tiflis-Kars (BTK) Demiryolu Projesi'dir. BTK Demiryolu Projesi, TRACECA içerisinde önemli bir adımdır ve bilindiği üzere BTK Demiryolu Projesi, "Demirden İpekyolu" olarak adlandırılmaktadır. Bunun temel sebebi, projenin tamamlanmasıyla Avrupa-Asya arasında gerçekleşecek ticaretin önemli bir kısmının bu demiryolu üzerinden sağlanacak olmasıdır. Projenin temelleri, 21 Kasım 2007'de Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan Cumhurbaşkanlarının katılımı ile atılmıştır. Bu anlamda, BTK Demiryolu Projesi, TRACECA Programı'nın amacı kapsamında eksiklikleri tamamlamak adına bahsi geçen koridorun kalbinde gerçekleştirilen bir projedir. Koridor aracılığıyla geliştirilmesi planlanan ulaştırma altyapısının önündeki en önemli sıkıntılar, uluslararası trafik ve sınır geçişlerinde yaşanan tıkanıklıklardır.

İşte bu anlamda BTK Demiryolu Projesi çok önemlidir. BTK Demiryolu kapsamında düşünüldüğünde Bakü'den sonra Hazar geçişi ile Türkmenistan'a ve akabinde Çin'e ulaşılabilirken; diğer taraftan, Kars'ın gerisinde İstanbul, Bulgaristan, Sırbistan, Macaristan, Avusturya, İsviçre, Almanya, Fransa ve İngiltere'ye ulaşılmaktadır. Coğrafi düzlem üzerinde bu durum Londra-Pekin Demiryolu Hattı'nı ortaya çıkarmaktadır ki bahsettiğimiz "Demirden İpekyolu" referansının nasıl oluştuğu da bu şekilde kolayca anlaşılmaktadır. Türkiye'nin perspektifinden Batıyla olan ekonomik ilişkilere ek olarak Doğusu'ndaki ülkelerle ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, oldukça stratejik bir adımdır. BTK Demiryolu, bu noktada önemli bir işlev görecektir. BTK Demiryolu'nun fizibilite çalışmaları sırasında hazırlanan rapora göre bu demiryolu projesi tamamlandıktan sonraki ilk yıl, 1 milyon yolcu ve 6.5 milyon ton yük taşınacaktır ve sonraki 20 yıl içinde ulaşılması hedeflenen rakam, 3 milyon yolcu ve 17 milyon ton yük kapasitesidir.⁴

TRACECA'nın en aktif üyelerinden birisi olan Türkiye'nin geliştirme noktasında özel önem atfettiği bir başka proje, Iğdır-Nahcivan Demiryolu Projesi'dir. Bu proje aracılığıyla da Nahcivan'dan sonra Tebriz-Tahran-Zahedan ve İslamabad'a ulaşılması planlanmaktadır.

Bölgesel rekabet içinde olan Türkiye ve Rusya için ulaşım koridorları oldukça jeostratejik öneme sahiptir. Ulaşım koridorlarının Asya kıtasını, Avrupa kıtası ile birleştirmesi açısından yarattıkları jeopolitik etkinin Rusya Federasyonu'nun küresel rekabetteki rolünü azaltmak anlamında yansı-

4 Daha fazla bilgi için bakınız: Mithat Çelikpala, ve Cavid Veliyev, "Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye Bölgesel İşbirliğinin Başarı Örneği", *CIES Policy Brief*, No. 3, 2015.

malar yaratmasına sebep olan koridor TRACECA olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Çin'den Avrupa'ya olan ulaşımı kısaltması ve kolaylaştırması Rusya'nın kıta üzerindeki etkisini azaltmış ve ilave olarak son dönemde Ukrayna ile olan savaşın etkisi de güvenlik anlamında TRACECA koridorunun avantajlı duruma geçmesini sağlamıştır. Bu noktada, TRACECA'nın tek başına Türk-Rus ilişkilerine olumsuz yönde etki ettiğini söylemek çok tutarlı bir yaklaşım olmazken; 2015 yılına kadar Türk-Rus ilişkilerindeki yükselen ivmeye yapmış olduğu olumlu katkıdan bahsetmek uluslararası ilişkilerde devletlerin gücü elde etmek adına potansiyel güç odaklarına yakın olmak ilkesi üzerinden anlam bulmaktadır. Lakin Rusya'nın Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin uyguladıkları politikalar açısından kendisini güvende hissetmemesi, günümüz konjonktüründe saldırgan bir politika izlemesi ile sonuçlanmaya başlamaktadır. 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı akabinde Kırım'ın ilhaki, Suriye'de sürece müdahil olma ve son olarak Türkiye ile ilişkileri dondurmak bu dış politika algısının bir tezahürüdür.⁵ Bu noktada TRACECA ulaşım koridorunun etkisi, Rusya'nın kendini daha fazla güvensiz hissetmesi şeklinde olmuştur.

Bölgesel Dinamikleri Değiştirme Girişimi: Avrasya Ekonomik Birliği

Bölgeselleşmenin değişik safhalarında olan çeşitli girişimlere, uluslararası ilişkilerde oldukça sık rastlanmaktadır. Avrasya bölgesi de bahsi geçen bölgeselleşme girişimlerinin gerçekleştiği mekânsal bir alandır. Özellikle SSCB'den bağımsızlığını elde eden birçok bölge ülkesi, sonraki dönemde bu bağımsızlığı daha da güçlendirmek amacıyla çeşitli ittifaklara, anlaşmalara imza atmışlardır. Bu girişimler bahsi geçen devletlerin bağımsızlıklarının pekiştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır.⁶ Fakat aynı zamanda onları Rusya etrafında kümelenen devletler konumuna da getirmiş olduğunu unutmamak gerekir.⁷ Bu girişimlerden bir tanesi, SSCB'nin dağılmasını takiben ortaya çıkan Bağımsız Devletler Topluluğu'dur ki hâlihazırda 9 üye ülkesi bulunmasına rağmen amaçlanan hedefe ulaşmamış bir girişim olarak kalmıştır. BDT, oldukça entegre olmuş bir coğrafi bölgenin ürünü olmasına rağmen çok taraflı ilişkiler geliştirilmesinde başarılı olamamıştır.

Bir başka örnek ise Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'dür. BDT için-

5 Salih Yılmaz, *Rusya Neden Suriye'de?*, Yazar Yayınları, Ankara, 2016, 352 s.

6 Rusya'da son dönemde popüler hale gelen Avrasyacılık konusunda bakınız: Salih Yılmaz, "Yeni Avrasyacılık ve Rusya", *Muğla Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı:34, Bahar 2015, s. 111-120.

7 Bölgede yaşanan dönüşüm ile ilgili daha fazla bilgi için bakınız: Peter M. E. Volten, ve Blagovest Tashev, *Establishing Security and Stability in the Wider Black Sea Area: International Politics and the New and Emerging Democracies*, Washington D.C., IOS Press in cooperation with NATO Public Diplomacy Division, 2007; Panagiota Manoli, *The Dynamics of Black Sea Subregionalism*, Farnham, Ashgate, 2012.

den çıkan bir örgüt olarak üye ülkelerin karşılaşacağı herhangi bir tehdide karşı askerî önlemler almayı amaç edinmiş olan Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ), 7 Ekim 2002 yılında, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyesi olan Rusya Federasyonu, Kazakistan, Ermenistan, Kırgızistan, Tacikistan, Beyaz Rusya tarafından kurulmuştur. Özbekistan, Azerbaycan ve Gürcistan, Kolektif Güvenlik Antlaşması'nı imzalamış; fakat Örgüt'e katılmamışlardır. Bölgenin önemli ülkelerinden Özbekistan'ın, 3 yıl önce anlaşmadan çekildiğini açıklaması ve Türkmenistan'ın da sürekli olarak örgüte karşı nötr olması işlevsellik açısından sorun oluşturan hususlardır. Bu noktada Özbekistan ve Türkmenistan'ın güvenlik konularında işbirliği yapmaması Rusya'yı oldukça rahatsız ederken; bu durumun da KGAÖ ülkelerinin kendi aralarında hava savunma sistemi kurma girişimlerini sonuçsuz bırakmasına sebep olması, bölgede yaşanan sıcak çatışmaların hızlandığı şu günlerde sorun yaratıcı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir başka bölgeselleşme girişimi olarak 1994 yılında kurulan Orta Asya İşbirliği Örgütü (Rusya, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan) örnek olarak verilebilir ki bu örgüt 6 Ekim 2005 St. Petersburg Zirvesi'nde alınan kararla Gümrük Birliği, Serbest Ticaret Bölgesi ve Ortak Ekonomi Alanı oluşturma amaçlarını hedefleyerek kurulan Avrasya Ekonomik Topluluğu'na katılmıştır. Avrasya Ekonomik Topluluğu'na benzer olarak Orta Asya İşbirliği Örgütü'nün de serbest ticaret bölgesi kurulmasıdır. Görüldüğü üzere bölgede birçok örgütlenme çalışması yapılmış ve yapılmaktadır. Rusya dâhil her ülke, günümüz dünyasında tek başına başat bir güç olamayacağını var olan gücünü bölgeyi etkileyebilecek hâle getirebilmenin tek yolunun bölgeselleşmenin bir ürünü olan örgütlenmeler üzerinden gerçekleşebileceğinin farkında. İşte bu noktada Avrasya Ekonomik Topluluğu da sayılan örgütlenme girişimlerinden biri ve son dönemde Avrasya Ekonomik Birliği'ne dönüşümü ile en çok ses getireni olarak karşımıza çıkmaktadır.

Avrasya Ekonomik Topluluğu, üyeleri arasında ekonomik işbirliğini sağlamak amacıyla 10 Ekim 2000 yılında Rusya, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımıyla kurulmuştur. Bu ülkelerden Rusya, Kazakistan ve Belarus'un katılımıyla 2010 yılında Avrasya Gümrük Birliği kurulmuş ve üye ülkeler arasında yoğun bir ekonomik entegrasyon başlamıştır. Bu entegrasyonun sonucunda ise Mayıs 2014 tarihine geldiğimizde yine bu üç ülke Avrasya Ekonomik Birliği'ni kurmak için imza atmışlardır. Ermenistan ve Kırgızistan'ın da katılmalarıyla şu anda beş ülkenin üye olduğu Avrasya Ekonomik Birliği, Avrasya Birliği'ne doğru evrilmektedir. Daha önceki bütünleşme hareketlerine paralel olarak Avrasya Ekonomik Birliği'nin de Avrasya coğrafyasındaki ülkelerin pek çoğunu kapsayacak şekilde, Avrupa Birliği'ne benzer uluslararası bir birlik olması hedeflenmekte ve birlik üyeleri arasında mal, hizmet, sermaye ve işgücü dolaşımının serbest hâle gelmesi planlanmaktadır. Avrupa Birliği'nden ilham alan

ve ortak bir pazar yaratma arzusu içinde olan birliğe yönelik sert eleştirilerin, hem Birliğin hedeflediği coğrafyadan hem de Batı dünyasından geldiği görülmektedir. Bu noktada burada karşımıza çıkan soru şu: Bu girişim de önceler gibi başarısız olmaya mahkûm mudur? Örneğin; bilindiği üzere önceleri bu birliğe Ukrayna'nın da dâhil olunması hedeflenmekteydi. 2013 Kasım ayında Litvanya'nın başkenti Vilnius'ta düzenlenen Avrupa Birliği Doğu Ortaklığı Zirvesi'nde ortaklık anlaşmasını imzalamaktan vazgeçen Ukrayna'da ortaya çıkan ayaklanmalar, dönemin Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in devrilmesine yol açmış ve gelinen noktada, Ukrayna'nın bölünmesine sebep olmuştur. Bu bölünme, bölgedeki güvenlik algısını değiştirmiş ve özellikle eski SSCB ülkelerinde bir tedirginlik durumu oluşturmuştur.

Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in Astana'da yapılan üçlü zirvede Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün önemi üzerine yapmış olduğu vurgu da yine bahsi geçen güvenlik algısının bir tezahürüdür ki Nazarbayev'in bu çıkışı, Rusya'da doğal olarak tepkiyle karşılanmıştır. Bölge ülkeleri arasındaki güvensizlik bununla da sınırlı kalmamaktadır. Rusya'nın Avrasya Gümrük Birliği'nin oluşturulması döneminde Kırgızistan'a tarafını seçmesi yönünde yapmış olduğu baskılar, medyada gündeme gelmiş ve Kırgızistan Devlet Başkanı Roza Otunbayeva'nın 5 Temmuz 2010 tarihinde Bişkek'in Gümrük Birliği'ne girme niyetini açık etmesiyle sonuçlanmıştı. Bir başka örnek ise Ermenistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği'ne kurucu üye olarak alınmasının Kazakistan tarafından engellenmiş olmasıdır. Bu süreçte Ermenistan'ın Karabağ'da Azerilere yönelik gerçekleştirilen katliamlardan dolayı Azerbaycan'dan özür dilememesi, Kazakistan'ın temel motivasyonu olmuştur. Bu anlamda, Kazakistan'ın bölgede ortaya çıkan örgütlenmeler içerisinde Türki Devletler'in oynayacağı role verdiği önem ön plana çıkmaktadır. Hatta Nazarbayev, kendisine sorulan "Avrasya Birliği ile SSCB'yi mi oluşturmak istiyorsunuz?" sorusuna Birliğe Türkiye'nin de davet edilmesi fikri ile net bir cevap vermiştir. Bu zihniyet ile de görülmektedir ki Kazakistan başta olmak üzere bölge ülkelerinde Rusya'nın uyguladığı politikalara tam anlamıyla güven duyulmamakta ve karşılığında dengeleyici politikalar geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu anlamda Nazarbayev'in politikası da Avrasya Birliği ile ortaya çıkabilecek Rusya merkezli bir Avrasyacı politikanın yerine daha ekonomik ve kültürel temelli, bölge devletlerini kapsayıcı ve onların toprak bütünlüğüne saygılı bir örgütlenme yapısının bölgeye istikrar ve denge getirmesini sağlamaktır. Fakat son dönemde yaşanan gelişmeler ışığında, Rusya'nın da aynı yönlü düşündüğünü söylemek oldukça zordur.

Avrasya Ekonomik Birliği ve Çevre Ülkeler

Türkiye'nin Avrasya Ekonomik Birliği'ne yönelik ilk tepkileri, bu eleştirilerin tersine oldukça iyimser bir ton taşıdığı için Türkiye'nin de Birliğe katıl-

ması veya en azından gözlemci statüsü alması gündeme gelmiştir. Hatta bu konuda Putin, Türkiye'nin durumu için şunları söylemiştir:

*Türkiye daha önce de Avrasya Ekonomik Birliği ile işbirliği veya üyelik ihtimalini dile getirmişti. Başta Türkiye'nin bu isteği Türkiye'nin AB üyelik sürecini hızlandırmak amacıyla AB'ye baskı yapma çabası olarak algılanmıştı. Ama sonra Ankara daha pragmatik yaklaşım sergilemeye başladı. Türkiye Ukrayna'daki kriz yüzünden uygulanan Rusya karşıtı yaptırımlara katılmayı reddetti, Rusya ile ticari-ekonomik işbirliğini genişleterek karşılıklı ödemelerde ulusal para birimlerini kullanmaya hazır olduğunu açıkladı. Ayrıca 1 Aralık'ta gerçekleşen Türkiye ziyaretim sırasında Güney Akım boru hattının rotasının değiştirilip Türkiye üzerinden geçeceğini açıkladık. Ek olarak Avrasya Ekonomik Birliği ile işbirliği Türkiye için ticari-ekonomik alanda çok büyük fırsatlar tanıyacak. Türk işadamları faaliyetlerini uluslararası ticaret şartlarına göre yürütebilecekler. Ayrıca Avrasya Birliği'nin üyelerinin Türkiye'den AB ile Avrasya Ekonomik Birliği arasında seçim yapmasını talep etmemiş olmaları önemlidir. İleride iki birliğin mutlaka işbirliği yapması gerekecek. Bütün bunlar Türkiye'nin Avrasya Ekonomik Birliği ile işbirliği için hazırlanan yol haritasında yansıtılacak.*⁸

Her ne kadar özellikle Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in ve Putin'in Türkiye'nin Birliğe katılımına yönelik yoğun çağrılar olsa da ya da 170 milyonluk bir nüfusa ve 2.7 trilyon dolarlık bir ekonomik hacme sahip Birliğin Türkiye için oldukça önemli bir pazar olacağı ön plana çıkarılmaya çalışılsa da Türkiye'nin dış politika anlayışı, Avrupa Birliği'ni ve Batı dünyasını önceleyen bir eğilime sahiptir. Ayrıca 2015 yılı içinde gerçekleşen diğer gelişmeler, bunun ne kadar isabetli olduğunun da altını çizmiştir.⁹ Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği'nin ruhuna aykırı bir davranış sergileyerek Ukrayna İç Savaşı'nın doğrudan bir tarafı olarak ortaya çıkması, Birliğe ve Rusya'ya yönelik hem Türkiye'nin hem de diğer bölge ülkelerinin tedirginlik taşımasına sebebiyet vermiştir.

Bu bağlamda Avrasya Ekonomik Birliği'nin ilk ümitsiz duruma düşürdüğü ülkenin Ermenistan olduğunu görmekteyiz. Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan, 10 Ekim 2014 tarihinde birliğe katılım anlaşmasını imzaladığında AEB'nin Ermenistan ekonomisine 1-2 yıl içinde olum-

8 “Türkiye'nin Avrasya Ekonomik Birliği ile işbirliği için yol haritası hazırlanıyor”, <http://tr.sputniknews.com/analiz/20141225/1013265606.html#ixzz3tfG1c9y7>, 25.12.2014, (Erişim Tarihi: 05.03.2016).

9 Ekonomik ve ticari ilişkilerin derinden sarsıldığı ve özellikle kısa vadede iki taraf için de olumsuz etkileri olacak bir döneme girilmesine sebep olan gelişme 24 Kasım 2015 sabah 09:24'te gerçekleşti. Saat 09.20 civarında Hatay Yayladağı bölgesinde Türk hava sahasını ihlal eden bir Rus uçağı beş dakika içerisinde 10 kez ikaz edilmesine rağmen Türk hava sahasını ihlal etmeye devam ettiği için angajman kuralları çerçevesinde saat 09.24'te Türkiye'nin bölgede hava devriye görevinde bulunan iki adet F-16 uçağı tarafından düşürülmesi olmuştur.

lu katkı sağlaması umudu içindeydi. Fakat Rusya'nın yaşamakta olduğu kriz sebebiyle birliğe üye ülkeler, aradıklarını bulamamış durumdadırlar. Bu anlamda 2015'in ilk yarısında Ermenistan'ın Rusya'ya ihracatı %47, Kazakistan'a ihracatı %33 ve Belarus'a ihracatı %30 azalmıştır. Bu durumla doğru orantılı olarak AEB ülkeleri arasındaki ticaret hacminin de 2014 yılına kıyasla yaklaşık üçte bir daraldığı görülmektedir.¹⁰ Avrasya Ekonomik Birliği'nin ilk yılında hayal kırıklığı yaşayan bir diğer ülke olarak Belarus'u görmekteyiz. 2015 yılının ilk 6 ayında Belarus'un Avrasya Ekonomik Birliği ülkeleriyle yapmış olduğu ticaret, 2014 yılının aynı döneminde gerçekleşen ticaretten 2.5 milyar dolar daha azdır. Bu noktada suçlu tarafın Rusya olduğunu dile getiren Belarus Dışişleri Bakanı Uladzimir Makei, temel sorunu şöyle özetliyor: "AEB oyuncak değildir; fakat Rusya, Birliği bu şekilde görmektedir".¹¹

Tablo 1. AEB içindeki ticaret oranları (milyon dolar)¹

Ülke	Ocak-Haziran 2014	Ocak-Haziran 2015
Rusya	18345,20	14417,60
Belarus	7991,20	5312,80
Kazakistan	3540,80	2674,30
Kırgızistan	226,5	162,9
Ermenistan	141,1	92,9

Bu açıdan bakıldığında AEB'nin Rusya tarafından SSCB'yi diriltmek adına atılan bir adım olduğu yönündeki eleştirilerin defaatle Rusya tarafından inkâr edilmiş olması, ortada var olan gerçeği olumsuzlamamaktadır. Birlik şu ana kadar geçen zaman içinde istenilen ekonomik gelişmeyi gösteremezken, buna ek olarak Rusya'nın keyfi politikalarından muzdarip ülkelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin AEB politikasının, bu bilgiler ışığında bakıldığında gelişmelere itidalli yaklaşmak yönünde gerçekleştiği görülmektedir. Birliğin imzalarının atılması aşamasında özellikle Kazakistan ve Rusya tarafından birliğe davet edilen ve birlik içerisinde dâhil edilmesi en çok iste-

¹⁰ "Ermenistan Avrasya'da umduğunu bulamadı", <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/12886/ermenistan-avrasyada-umdogunu-bulamadi>, 01.10.2015, (Erişim Tarihi: 12.12.2015).

¹¹ Ryhor Astapenia, Belarus And The Declining Eurasian Economic Union, <http://belarusdigest.com/story/belarus-and-declining-eurasian-economic-union-23846>, 3 Aralık 2015, (Erişim Tarihi 12.12.2015).

nen ülke olarak Türkiye'nin öne çıkması, her ne kadar Türkiye'nin omuzlarına yüklenen bir sorumluluk olarak görülse de pratikteki uygulama ters yönlü olmuştur. Bunun nedeni, Türkiye'nin AEB'ye yönelik politikasını iki unsur üzerine oturtmuş olmasıdır. Birinci unsur, AEB'nin ekonomik yönüdür. Daha önce de belirtildiği üzere AEB, 170 milyonluk bir nüfusa ve 2.7 trilyonluk bir ekonomik hacme sahiptir. Ayrıca Rusya ve Kazakistan dolayısıyla önemli miktarda petrol ve doğalgaz rezervlerini içerisinde barındırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye, AEB ülkelerinin her biriyle ekonomik ilişkilerini mümkün mertebe geliştirme emelleri içindedir ve bu gelişimin rakamlara da olumlu yansıdığı görülmektedir. Fakat AEB, temel anlamda bir gümrük birliği uygulamasıdır. Bu nedenle uluslararası hukuk açısından, Türkiye'nin hâlihazırda Avrupa Birliği ile oluşturmuş olduğu Gümrük Birliği'nin yanısıra, aynı anda Avrasya Ekonomik Birliği'nin Gümrük Birliği uygulamasına katılması mümkün değildir.

Türkiye'nin AEB'ye yönelik geliştirmiş olduğu dış politikanın diğer unsuru, siyasal temellerdir. Her şeyden öte birlik içerisinde yer alan ülkelerden birisinin Ermenistan olması, Türkiye'yi böyle bir gümrük birliği uygulaması içine sokmaktan alıkoymaktadır. Türkiye'ye yönelik tarihten gelen suçlamaları dolayısıyla Ermenistan ile ticarî ve siyasî ilişkilerin olmaması, buna mukabil böyle bir birlik içerisinde olmaktan dolayı bu ilişkilerin kurulmak zorunda kalınması, Türkiye'nin tercih ettiği bir durum değildir. Türkiye, bunu, Avrupa Birliği içerisinde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ile de tecrübe etmektedir. AB'nin bir oldubitti ile GKRY'ni içine alması ile Türkiye'nin bu ülkeye uygulamakta olduğu ambargo fasılların açılması ve müzakere edilmesi sürecinde karşısına bir engel olarak çıkmaktadır. Bu bakış açısıyla Ermenistan gibi bir ülkenin Birlik içerisinde olması, Türkiye'nin katılım noktasında isteksiz olmasının sebeplerinden bir tanesidir. Diğer bir sebep olarak da böyle bir birliğin Türkiye'nin Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerine olumsuz yönde etki edecek olmasıdır. Hem bir Gümrük Birliği olması ve hem de ileriki dönemlerde siyasal bir birlik olarak ortaya çıkması ihtimâli, Birlik içerisinde yer alacak Türki Cumhuriyetler üzerinde Türkiye'nin etki düzeyini azaltacaktır. Siyasal bir birlik olarak ortaya çıkması durumunda Türkiye'nin etki çevresi oluşturmak noktasında tarihî rakibi Rusya ile çıkar çatışmaları yaşaması, yüksek bir ihtimâldir. Bundan dolayı Türkiye, Rusya politikasını belirlerken ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesine önem vermekte; ancak siyasal ilişkilerin oluşturulması sürecinde hep itidalli davranmayı tercih etmektedir. AEB ile ilişkilerde de bunun tezahürünü görmekteyiz.

Ayrıca AEB'ye yönelik Türkiye'nin yaklaşımının ne kadar doğru olduğunu ortaya koyan Rus uçağının Türk jetleri tarafından Suriye-Türkiye sınırında düşürülmesi vakasını da unutmamak gerekir. Taraflar arasında yükselen tansiyon 2000'li yıllar ile birlikte başlayan işbirliği ve stratejik ortaklığı 1990'lı yıllardaki karşılıklı güvensizlikten kaynaklanan diyalog-

suzluk ve diyalogsuzluktan kaynaklanan güvensizlik sarmalına geri götürmüştür.¹²

Sonuç

Türkiye'nin Rusya politikası, 1990'lı yıllarda Soğuk Savaş döneminin de etkisiyle rekabetin ön plana çıktığı, ikili ilişkilerde daha çok milliyetçi söylemlerin baskın olduğu bir dönem olarak karşımıza çıkarken, 2000'li yıllar AK Parti hükûmetlerinin uygulamaya soktuğu pro-aktif dış politika anlayışının da etkisiyle karşılıklı güvenin arttığı, fakat ihtiyatlı ve dengeli bir işbirliğine yerini bırakmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminden bu yana ikili ilişkilerde görülen en yoğun yakınlık, bu altın çağ olarak adlandırılan dönemde vuku bulmuştur. Fakat tam bu yoğun ekonomik ilişkilerin daha da gelişerek bölgesel anlamda barışın ve istikrarın sağlanmasına yönelik kullanılabilir hâle gelmesi beklenirken 2008 Gürcistan ve 2014 Ukrayna Savaşları karşılıklı ilişkileri test etmiş; fakat ağır bir darbe vurmamıştır. Diğer taraftan Suriye'deki iç savaş 2011'den beri Türk-Rus ilişkilerini test ederken bir anlamda bu ilişkilerin sağlam olduğu yönünde uluslararası toplumda bir kanı oluşmasına sebep olmuştur. Ancak 2015 yılının son çeyreğinde gerçekleşen Rus uçağının Türk hava sahasını ihlâl etmesi ve bu nedenle angajman kuralları gereği Türk jetleri tarafından düşürülmesi, altın çağını yaşayan Türk-Rus ilişkilerini oldukça derinden sarsarken bölgesel ve küresel etkiler doğurmuştur. Bu etkilerin orta vadede devam etmesi beklenirken Rusya'nın Türkiye'ye yönelik yaptırım uygulama çabası, karşılıklı ilişkilerin olumlu yönde gelişip gelişmeyeceği noktasında uluslararası kamuoyunu meşgul etmektedir.

Yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi TRACECA vb. projeler, Avrasya'da sosyo-ekonomik gelişmenin geçirelerinden bazılarıdır. Küreselleşme ve Bölgeselleşme dinamiklerinin getirdiği işbirliği projelerinin çoğalması, sadece bölgesel işbirliğinin ve gelişmenin artırılması için değil, aynı zamanda Avrasya'nın uluslararası topluma entegre olması ve örnek olması için de önem arz etmektedir. Avrasya'da sosyo-ekonomik gelişmeye katkısı olacağına inanılan bu tür projeler, toplumlar arasındaki bağları güçlendirme, refahın artması, barışın ve istikrarın bölgeye hâkim olması için de önemli referans teşkil etmektedir. Fakat bu gelişmelerin Rusya'nın hâkimiyet alanında vuku bulması, bu anlamda TRACECA içinde aktif rol alan Türkiye'ye yönelik Rus politika yapıcılarında soru işaretleri kalmasına sebebiyet vermektedir. Bu nedenle asırlardır karşılıklı ilişkiler geliştirmeye çalışan iki ülke, sürekli bir önyargılar silsilesi içinde birbirlerine ulaşmaya çalışmaktadırlar.

12 Cenk Başlamış, "Türkiye-Rusya: 15 yılın birikimi 17 saniyede yıkıldı mı?", http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/11/151125_turkiye_rusya_cenk, 25 Kasım 2015, (Erişim Tarihi: 19.12.2015).

Diğer taraftan Avrasya Ekonomik Birliği de bölgesel dengeler açısından etkiyi haiz bir oluşumdur. Özellikle Türkiye'nin son dönemde uygulamakta olduğu aktif dış politika anlayışına paralel olarak bölgede Rusya'nın aktif dış politika sürdürmesi, denge politikalarının ön plana çıkmasına sebebiyet vermektedir. Bilindiği üzere Türkiye, son 10 yılda bölgesel ve küresel politikalar geliştirme ve bu politikaları uyumlu hâle getirme yeteneklerini oldukça geliştirmiş bulunmaktadır. Örneğin; Arap Baharı'nın getirdiği ve Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerini kasıp kavuran dalgalanmanın öncesine baktığımızda Türkiye, Suriye, Lübnan ve Libya gibi ülkelerle vizeleri kaldırmış ve bunun etkileri özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki şehirlerde oldukça müspet anlamda tetkik edilebilmişti. Tabii bu süreç kısa sürmüş ve politika yapımcılar tarafından hedeflenmeyen gelişmelere sebebiyet vermiştir. Lakin vurgu yapılması gereken husus, dış politika yapım sürecinde hâkim olan zihniyet ve bu mantaliteyi tatbik etme arzusunun değişmiş olmasıdır. Bu anlamda görülmektedir ki bu arzu, Türkiye'nin diğer komşularıyla tatbik edilmeye devam etmektedir. Örneğin; Gürcistan ile kaldırılan vizelerin yine aynı şekilde hem sınır şehirlerine hem de Türkiye ekonomisine oldukça fazla müspet etkisi bulunmaktadır. Vizesiz geçiş uygulaması başlamadan önce Sarp Sınır Kapısı'ndan günlük karşılıklı geçiş sayısı yaklaşık 2.500 iken bu rakam ortalama 28.000 civarına yükselmiştir. Bu rakamsal yükselmenin hem ekonomik hem de sosyo-kültürel etkisi olduğu önemli bir veridir.

Karşılıklı ilişkilerde böyle bir ivme yaşanırken bunu diğer gelişmelerle de destekleyerek Türkiye'nin Güney Kafkasya ve dolayısıyla Orta Asya ve akabinde Uzak Doğu ile ilişkilerinin gelişmesine yardımcı olacak şekilde politikalar üretmek, Türkiye'nin önemli reflekslerinden birisi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yönlü politika geliştirme yeteneğini Batıyla olan ilişkilere alternatif olarak algılamadan Türkiye'nin dış politika ufkunun genişlemesi çerçevesinde yaklaşmak gerekmektedir. Ne de olsa ekonomik işbirliği aynı coğrafyayı paylaştığımız ülkelerin pazarlarına hızlı bir şekilde ulaşmayı gerektirir. Bu noktada bahsedilen hızlilik ne kadar yüksekse ekonomik büyüme de o kadar hızlı olur. Paylaştığımız coğrafya algısı da bahsi geçen ülkelerin kapasitesine göre farklılık gösterir. Bazı ülkelere göre paylaşılan coğrafya, sınır komşuluğu yaptığı ülkelerle kısıtlanmışken bazı ülkeler için bu coğrafya, tüm dünyadan ibarettir.

KAYNAKÇA

- ÇELİKPALA, M. ve Veliyev, C., “Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye Bölgesel İşbirliğinin Başarı Örneği”, *CIES Policy Brief*, No. 3, 2015.
- HOUSE, Chatham, *The Black Sea Region: New Conditions, Enduring Interests*, London, Chatham House 2009.
- IVAN, Ruxandra, *New Regionalism Or No Regionalism?: Emerging Regionalism in the Black Sea Area*, Surrey, Ashgate Publishing Ltd., 2012.
- MANOLÍ, Panagiota, *The Dynamics of Black Sea Subregionalism*, Farnham, Ashgate 2012.
- TASSINARÍ, F., “A Synergy for Black Sea Regional Cooperation: Guidelines for an EU Initiative”, *CEPS Policy Briefs*, No. 105, 2006.
- VALİYEV, A., “Can Azerbaijan Revive the Silk Road?”, *Ponars Eurasia Policy Memo*, No: 382, 2015. http://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/Peppm382_Valiyev_Aug2015.pdf, (Erişim Tarihi: 09.03.2016).
- VOLTEN, Peter M. E.-TASHEV, Blagovest, *Establishing Security and Stability in the Wider Black Sea Area: International Politics and the New and Emerging Democracies*, IOS Press in cooperation with NATO Public Diplomacy Division, Washington D.C. 2007.
- YILMAZ, Salih, “Yeni Avrasyacılık ve Rusya”, *Muğla Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı:34, Bahar 2015, s. 111-120.
- YILMAZ, Salih, *Rusya Neden Suriye’de?*, Yazar Yayınları, Ankara, 2016, 352 s.

Web Kaynakçası

1. ASTAPENİA, R. (2015), Belarus And The Declining Eurasian Economic Union, <http://belarusdigest.com/story/belarus-and-declining-eurasian-economic-union-23846>, (Erişim Tarihi 12.12.2015).
2. BAŞLAMIŞ, C. (2015), Türkiye-Rusya: 15 yılın birikimi 17 saniyede yıkıldı mı?, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/11/151125_turkiye_rusya_cenk, (Erişim Tarihi: 19.12.2015).
3. <http://tr.sputniknews.com/analiz/20141225/1013265606.html#ixzz3tfG1c9y7>, (Erişim Tarihi: 05.03.2016).
4. <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/12886/ermenistan-avasyada-umdugunu-bulamadi>, (Erişim Tarihi: 12.12.2015).